

ITINERARI
MEMÒRIA
HISTÒRICA

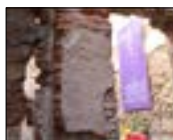

ITINERARI MEMÒRIA HISTÒRICA

Aquest itinerari repassa alguns dels espais testimoni de la memòria històrica del districte de Sant Andreu, fent un recorregut pels fets de la Setmana Tràgica, la II República, la Guerra Civil i els anys del franquisme.

01 PARRÒQUIA DE SANT ANDREU - CAPELLA DELS SEGADORS

(SETMANA TRÀGICA I GUERRA CIVIL)

Plaça Orfila, 5

Entre el 26 de juliol i el 1 d'agost de 1909, va tenir lloc a Barcelona, la Setmana Tràgica. La tensió social a Barcelona, i el descontentament de les classes populars amb les institucions oficials i religioses, van prendre forma de revolta, amb el reclutament dels reservistes per anar a lluitar a la guerra del Marroc. Les primeres protestes van desembocar en una vaga general. Es va declarar l'estat de guerra a la província barcelonina i la vaga es va transformar en una insurrecció violenta. Pel que fa a la Parròquia de Sant Andreu de Palomar, el 27 de juliol, el rector es negà a que toquessin a sometent. El dia següent, tres escamots van iniciar l'incendi. Durant la revolta, va perdre's el Crist dels Segadors, que havia estat l'estendard dels pagesos revoltats l'any 1640. També va perdre's la biblioteca museu inaugurada pel mossèn Joan Clapés, l'any 1901, per la Diada de Sant Andreu. Durant la Guerra Civil, el temple va ser cremat una altra vegada, per part d'un grup de la CNT-FAI. El primer any de guerra, l'església es va fer servir com a magatzem de la col·lectivitat de pagesos.

02 PREVISIÓ OBRERA (II REPÚBLICA)

Doctor Balari i Jovany, 13

L'any 1905 va fundar-se la Previsió Obrera al carrer Balari i Jovany, en un edifici que encara es conserva. La Previsió Obrera va néixer amb l'objectiu d'acabar amb la precarietat dels obrers de Sant Andreu i la Sagrera que, en jubilar-se, no disposaven de cap tipus d'ajuda econòmica. Els obrers pagaven quotes per assegurar-se serveis clínics, pensions de vellesa, i subsidis en cas d'invalidesa, malaltia o defunció. La Previsió Obrera va ser una de les agrupacions mutuais més importants de Sant Andreu.

03 CASA DE LA VILA (GUERRA CIVIL)

Plaça Orfila, 1

Després de l'esclat de la Guerra Civil, els quàquers anglesos i americans es van organitzar per enviar ajuda econòmica i humanitària a les ciutats on arribaven els refugiats i on hi havia més manca de proveïments. Es volia assegurar que tots els nens menors de set anys rebessin llet i farinetes per evitar la desnutrició i assegurar el correcte creixement de tota una generació. A Sant Andreu, l'Ajuntament va cedir la planta baixa de l'edifici municipal per tal d'instal·lar-hi una cantina. La cantina era coneguda per ser una de les úniques amb una màquina automàtica de llet. Hi treballaven voluntaris, persones del barri, que netejaven la cantina, preparaven els esmorzars, i repartien els llegums, la llet i el sabó a les mares amb nadons i als nens que hi acudien. L'ajuda dels quàquers va ser inestimable per a milers d'infants, que patien les conseqüències terribles de la guerra.

04 PLAÇA DEL COMERÇ (SETMANA TRÀGICA)

A Sant Andreu, la plaça del Comerç sempre ha estat un dels punts de reunió i trobada predilectes dels andreuencs. Durant la Setmana Tràgica (1909), aquesta plaça va erigir-se com el centre de la revolta. Des d'aquí es van planejar les accions i es van repartir les armes. Amb la notícia que els militars estaven a punt d'arribar, els ànims van exaltar-se encara més i la gentada concentrada a la plaça va decidir calar foc a la parròquia de Sant Andreu de Palomar.

05 AVENÇ OBRER CATALÀ DE SANT ANDREU (II REPÚBLICA)

Plaça del Comerç, 3

A la plaça del Comerç, l'antic Casinet, va passar a anomenar-se Avenç Obrer Català, durant la II República. El 14 de març de 1931 s'hi va reunir la formació política Estat Català (EC), sota la direcció de Francesc Macià. Els dies 18 i 19 de març, va aprovar-se la participació d'EC en la Conferència d'Esquerrers al Foment Republicà de Sants, on va néixer Esquerra Republicana de Catalunya. El 12 d'abril, Esquerra Republicana guanyaria les eleccions municipals i, dos dies més tard, es proclamaria la República. En acabar la Guerra Civil, l'edifici de l'Avenç Obrer Català va convertir-se en seu de la Falange de Sant Andreu i va ser enderrocat l'any 1962.

06 FARMÀCIA FRANQUESA (GUERRA CIVIL)

Gran de Sant Andreu, 256-260

A l'aparador d'aquesta farmàcia centenària podem veure-hi, emmarcats, impactes de bala d'un tiroteig del 26 de gener de 1939, dia en què la Guerra Civil va acabar per a la ciutat de Barcelona. Les bales van impactar en un dels mobles de l'interior, d'estil isabelí.

07 MENJADORS POPULARS DEL CARRER GRAN (GUERRA CIVIL)

Gran de Sant Andreu, 176

Al número 176 del carrer Gran de Sant Andreu, van ubicar-s'hi uns menjadors populars durant la Guerra Civil, en el local on hi havia hagut, abans de la guerra, uns dels primers cinemes de Sant Andreu, el Saló Central, inaugurat l'any 1907. Després de la guerra, el 1939, al mateix lloc, va situar-s'hi l'Auxilio Social, que va tornar a obrir els menjadors. Avui dia, encara es conserva l'edifici original. Destaca per la seva factura modernista, amb esgrafiats de motius florals.

08 ANTIGA FÀBRICA PEGASO / HISPANO-SUIZA (FRANQUISME)

Gran de la Sagrera, 179-197

Als anys 50 i 60 els treballadors de l'Empresa Nacional de Autocamiones S.A. (ENASA), coneguda com a Pegaso, van protagonitzar una sèrie de protestes per reclamar augments de sou i millores laborals. Aquestes protestes van significar una de les oposicions més fortes contra el franquisme. El 1956 els obrers van convocar una nova vaga per reclamar la jornada laboral de 8 hores, un salari digne i un subsidi d'atur. Les represàlies no es feren esperar: la Pegaso va tancar temporalment, va suspendre els sous i va dur a terme acomiadaments. El 1962, els treballadors de la Pegaso van reclamar un conveni col·lectiu, que ja s'havia demanat l'any 1958. Aquesta reivindicació va acabar amb el tancament de la fàbrica durant 15 dies i l'acomiadament de quatre treballadors. El 1971 la fàbrica va traslladar-se a la Zona Franca. Actualment, a la zona on va ubicar-se la fàbrica, trobem el Parc de la Pegaso, on es conserva l'antiga porta d'entrada a la fàbrica, i diversos equipaments públics. Una placa recorda la lluita d'aquells treballadors que van oposar-se al franquisme i van lluitar per les llibertats i els drets dels treballadors.

09 SEU DE LA SECCIÓ 10 DE LES PATRULLES DE CONTROL (GUERRA CIVIL)

Gran de Sant Andreu, 52

Les Patrulles de Control van néixer el juliol del 1936 amb l'objectiu de garantir l'ordre públic als diferents barris. Depenien del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya i desenvolupaven funcions policials. A Sant Andreu, va establir-s'hi la secció 10 de les Patrulles de Control, al número 52 del carrer Gran de Sant Andreu, en un edifici que encara existeix. S'ocupava del control de la major part dels barris de l'actual Districte de Sant Andreu. Durant els mesos d'existència de les Patrulles de Control, aquests grups van detenir i executar a Barcelona eclesíastics, carlins, empresaris, falangistes i altres persones contràries a la revolució. També van requisar i saquejar esglésies i cases particulars. La seva actuació va ser fortament criticada i, finalment, van dissoldre's per decret el 1937.

10 SANTUARI- PARRÒQUIA DE SANT JOSEP MANYANET (SETMANA TRÀGICA)

Sant Sebastià, 47

La parròquia del Pare Manyanet va ser una de les últimes que van incendiar-se a Sant Andreu durant la Setmana Tràgica (1909). El 30 de juliol, quan l'exèrcit ja era molt a prop, i els revoltats cada cop eren menys nombrosos, el temple va ser saquejat i cremat. Els bombers van intentar apagar-lo ràpidament, però els revoltats van impedir-ho. Durant la Guerra Civil, els edificis de l'escola es van fer servir com a hospital de sang.

REFUGIS ANTIAERIS (GUERRA CIVIL)

Durant la Guerra Civil, Sant Andreu va ser un objectiu important de l'aviació de l'exèrcit insurrecte, degut a la presència de les casernes d'artilleria i a la reconversió d'indústries del sector metal·lúrgic en fàbriques de material bèl·lic. Es feren assaigs de defensa passiva i simulacres de bombardeig per preparar la població. L'Ajuntament va construir molts refugis públics i va habilitar els túnels del metro com a aixopluc en cas de bombardeig, però també es van improvisar refugis als soterranis de les cases. El districte de Sant Andreu fou el que va tenir més refugis. Se'n van censar 344.

11 REFUGI ANTIAERI DE LA SAGRERA

Berenguer de Palou, 52-62

A finals del 2014 va descobrir-se un refugi antiaeri durant les obres de rehabilitació de la Torre de la Sagrera. Té 84 metres de llargada i es troba en un estat molt bo de conservació perquè, des que fou clausurat, en acabar la Guerra Civil, havia passat desapercebut. Conserva les estructures originàries -els bancs i les latrines-, els pous de ventilació i la instal·lació elèctrica original intacta. La Torre, d'estil neoclàssic, havia estat la residència del director de la fàbrica tèxtil La Española. Les obres van començar l'any 1937, per iniciativa de la Sociedad Obrera Colectivizadora calle Berenguer de Palou, i van planificar-se de forma que el refugi acabés formant part de la xarxa del clavegueram barceloní. És visitable.

12 REFUGI ANTIAERI 977

Pinar del Río/Matanzas

Aquest refugi antiaeri del barri de Congrés-Indians, censat per la Junta de Defensa Passiva de Barcelona, es va redescobrir l'any 2007 durant la remodelació i condicionament del carrer Pinar del Río. El refugi es va projectar per a ser incorporat, després de la guerra, a la xarxa del clavegueram de la ciutat. Tenia tres entrades, actualment tapiades, i s'estenia des del carrer Puerto Príncipe fins al de Jordi de Sant Jordi, en un túnel de 153,40m de llargada. Dels dos pous de ventilació que presentava el refugi per a la renovació de l'aire, avui dia es conserva només el del carrer Jordi de Sant Jordi, inutilitzat. A l'interior del refugi encara es poden observar petits armaris encastats al llarg del túnel, que, a l'època, s'utilitzaven per a guardar-hi productes de primera necessitat com llums de mà i reserves d'aigua. A la part central del túnel, trobem una cambra de planta quadrada, que segurament fou la infermeria del refugi. Actualment no és obert al públic.

13 REFUGI ANTIAERI LA LIRA

Coroleu, 15

A sota de la Societat Coral La Lira trobem un refugi antiaeri, és de petites dimensions i només presenta un accés. No compleix, per tant, la normativa dictada per la Junta de Defensa Passiva quant als accessos als refugis públics, que havien de tenir dos o més accessos per evitar que la gent quedés atrapada al seu interior, en cas d'esfondrament. Dos trams d'escales ens condueixen a una estreta galeria que ens guia fins a una habitació de forma circular amb el sostre en forma de cúpula. A la cambra hi ha una taula rodona de pedra i un banc circular al seu voltant. Hi podem veure un petit dipòsit d'aigua i tres obertures a la paret que, segurament, es feien servir com a armaris. És visitable.

14 CARRER DE LES MONGES (GUERRA CIVIL)

Des del mes de gener de 1937 i fins a l'acabament de la Guerra Civil, el carrer de les Monges va portar el nom d'Elisa García (1916-1936), miliciana i cooperativista morta al Front d'Aragó, l'any 1936, en la lluita contra l'aixecament militar. Aquesta andreuenc, treballadora de la Fabra i Coats i membre de la UGT, era militant de les Joventuts de la Cooperativa l'Andreuenc. Després de l'aixecament militar del 36, Elisa García va treballar als hospitals i als menjadors col·lectius a Sant Andreu. Va allistar-se com a voluntària en una columna de la CNT per anar a lluitar, com a miliciana, al front d'Aragó. Va morir als 19 anys, a l'Hospital de Sariñena, ciutat on es troba enterrada. Fou la primera andreuenc que va morir al front.

15 PARRÒQUIA DE SANT PACIÀ (SETMANA TRÀGICA I GUERRA CIVIL)

Monges, 27

Durant els fets de la Setmana Tràgica de 1909, la Parròquia de Sant Pacià, va ser el segon temple en ser cremat. Després de la crema de la Parròquia de Sant Andreu, el dia següent, els revoltats van assaltar el temple, van saquejar-lo i, finalment, el van incendiar. Durant la Guerra Civil, l'església fou confiscada pel comitè revolucionari local de Sant Andreu i es va destinar a menjador popular, sota el nom de "menjadors Durruti".

16 ATENEU OBRER DE SANT ANDREU DE PALOMAR (II REPÚBLICA)

Abat Odó, 71

L'Ateneu Obrer, fundat el 1885, disposava d'una escola laica privada. Va ser l'escola amb més alumnes de Sant Andreu fins l'esclat de la Guerra Civil. S'hi van obrir línies nocturnes i gratuïtes perquè els obrers i els fills de les famílies obreres i pageses poguessin tenir accés a l'ensenyament, que s'obriria també a les noies, cap al 1895. L'objectiu de l'entitat era oferir una instrucció de qualitat a la classe obrera i va convertir-se en un referent pel que fa a la renovació pedagògica. L'Ateneu disposava d'una extensa biblioteca, acollia diverses entitats i programava una gran quantitat d'activitats lúdiques i culturals. Va ser l'entitat més important respecte a l'associacionisme popular fins l'esclat de la Guerra Civil.

17 BIBLIOTECA INFANTIL DEL GATCPAC (II REPÚBLICA)

Plaça de les Palmeres

A la plaça de les Palmeres, urbanitzada el 1895, va instal·lar-s'hi el 1934 una biblioteca infantil desmuntable, obra del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània), encarregats de la planificació del Pla Macià, un projecte urbanístic molt innovador, engegat durant la Segona República. Fruit d'aquest pla, el GATCPAC va edificar habitatges, biblioteques, hospitals, etc. La biblioteca infantil de Sant Andreu era de factura racionalista, com la Casa Bloc. La proximitat de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar va afavorir-ne la ubicació a la plaça. El dia 16 d'abril de 1934, Carles Pi i Sunyer, alcalde de Barcelona, va inaugurar el nou equipament públic, que va estar en funcionament fins al 1944. Malauradament, les autoritats franquistes van desmuntar la biblioteca.

18 CASAL CATÒLIC DE SANT ANDREU (GUERRA CIVIL)

Pons i Gallarza, 58

A la confluència dels carrers de Pons i Gallarza i Jorba, als baixos del Casal Catòlic, va instal·lar-s'hi un menjador infantil, apadrinat per una divisió del front republicà. Les quantitats que s'hi donaven eren tan escasses que solien passar-hi més de tres torns en una hora. Al carrer Pons i Gallarza, a la cantonada amb el carrer Mateu Ferran, hi havia un altre menjador, a l'antiga seu del Casino del Progreso, conegut popularment com el Casino dels Rics. El Comitè Revolucionari de Sant Andreu organitzava recollides de diners per abastir els menjadors populars.

19 COOPERATIVA L'ANDREUENCA (II REPÚBLICA)

Gran de Sant Andreu, 263

Fundada el 1879 al carrer Gran de Sant Andreu, va obrir una segona seu, l'any 1930, al carrer Solidaritat, avui Rubén Darío. La cooperativa, en origen, s'ocupava d'assegurar recolzament econòmic als obrers durant les èpoques de vagues. Disposava de botiga i garantia una pensió de jubilació, un subsidi d'invalidesa, malaltia i maternitat als afiliats. Va arribar a ser la cooperativa més important de Sant Andreu, amb moneda social pròpia, i va romandre en actiu fins al 1979.

20 CASA BLOC (II REPÚBLICA – GUERRA CIVIL)

Passeig Torras i Bages,
85-105

La Casa Bloc és una obra mestra de l'arquitectura racionalista del segle XX. La seva construcció fou impulsada per la Generalitat de Catalunya, que va encarregar el projecte al Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC). L'objectiu de l'edifici era oferir habitatges dignes a la població obrera. La gran onada migratòria vinguda a la ciutat comtal a la recerca de feina havia posat de manifest el greu dèficit de l'habitatge obrer. El 13 de març del 1933, el president Francesc Macià fou l'encarregat de col·locar la primera pedra de la Casa Bloc. El resultat fou un conjunt de cinc blocs en forma de "S" que acollien 207 pisos d'entre 55 i 77 m². El projecte va tenir en compte la ventilació i la il·luminació òptimes de tots els habitatges. Els espais interiors es van destinar a serveis públics, com àrees de jocs infantils, zones verdes, guarderies, biblioteques, cooperatives de consum i clubs d'obers. Malauradament, l'esclat de la Guerra Civil i la instauració del règim franquista van impedir la posada en marxa del projecte republicà, que hauria contribuït a la millora de les condicions de vida de la classe obrera. Durant la Guerra Civil, els freqüents bombardeigs a la zona de Sant Andreu van propiciar la instal·lació d'una metralladora antiaèria al terrat de la Casa Bloc. A Sant Andreu, les forces del Cuerpo de Ejército de Navarra es van allotjar a les casernes i a la Casa Bloc, que havia quedat inacabada en esclatar la guerra.

21 ESCOLA IGNASI IGLÉSIAS (II REPÚBLICA – GUERRA CIVIL)

Passeig Torras i Bages, 108

L'any 1930, gràcies als diners recaptats pels Amics d'Ignasi Iglésias, l'administració local va comprar la finca de Les Carasses per tal de crear-hi una escola per al barri de Sant Andreu, seguint les idees d'Ignasi Iglésias, gran defensor de les escoles a l'aire lliure. Va ser la primera escola municipal de Sant Andreu. El govern republicà va reconèixer, a la Constitució Republicana, un sistema d'escola única, que oferís un ensenyament primari obligatori, laic i gratuït. Inaugurada el 1931 per Francesc Macià, a l'escola Ignasi Iglésias, s'hi va desenvolupar una pedagogia moderna, basada en l'aprenentatge per mitjà de l'experiència, l'estimulació i l'anàlisi crítica. En esclatar la Guerra Civil, els alumnes van ser traslladats a la nova escola Agustí i Milà, situada a la Casa Asil, a causa del perill de bombardeig. A l'escola Ignasi Iglésias s'hi va instal·lar l'estat major de l'exèrcit de Navarra. L'escola encara es troba en funcionament.

22 CASERNES D'ARTILLERIA DE SANT ANDREU (GUERRA CIVIL)

Passeig Torras i Bages, s/n

Al passeig Torras i Bages, les casernes d'artilleria, inaugurades l'any 1929, van sumar-se a l'alçament militar del 18 de juliol de 1936. Al voltant de les casernes de Sant Andreu, els militars i voluntaris falangistes s'hi atrinxeraven per protegir la gran quantitat d'armament que s'hi emmagatzemava. El dia 19, els republicans van bombardejar les casernes des d'uns avions que havien pogut agafar a El Prat. Els milicians van aconseguir fer retrocedir els revoltats fins a l'interior de les casernes. El general Legorburu va encoratjar els voluntaris a fugir de les casernes. El dia 20, els milicians van aconseguir assaltar les casernes i van agafar els 30.000 fusells que hi havia a dins. A finals del 1936, a les casernes, el bàndol republicà hi va construir material de guerra. Les casernes de Sant Andreu, dependents del Ministeri de Defensa, van deixar d'estar operatives l'any 1998 i van enderrocar-se el 2004.

23 PARRÒQUIA DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT (GUERRA CIVIL)

Plaça de la Trinitat, 3

La primera missa de la Parròquia de la Santíssima Trinitat havia de tenir lloc el dia 19 de juliol del 1936, però no va arribar a produir-se, degut a l'aixecament militar. En esclatar la guerra, els altars i els objectes de culte del temple van ser cremats. L'edifici de la parròquia, durant la guerra, es va fer servir com a escola racionalista, centre d'aviuallament i seu del comitè del barri de la Trinitat, que va passar a anomenar-se 19 de juliol. Els comitès locals eren organismes polítics.

24 PRESÓ DE DONES DE LA TRINITAT (FRANQUISME)

Carrer Pare Manjón, 2

L'any 1963 va inaugurar-se la presó per a dones de la Trinitat Vella. A la presó van traslladar-hi un alt nombre de preses polítiques. L'objectiu de les monges, de forta orientació franquista, era eliminar les idees pròpies de les preses polítiques. Quan va morir Franco, catorze preses van declarar-se en vaga de fam per denunciar el tracte vexatori que rebien. Amb la reforma penitenciària de l'any 1978, les monges foren substituïdes per funcionàries i es va posar en pràctica el nou reglament de presons. El 1983 la presó va convertir-se en Centre Penitenciari de Joves, per a menors de 21 anys. L'any 2009 van començar les obres d'enderrocament de l'antiga presó.

25 CASA DE L'AIGUA (GUERRA CIVIL)

Carretera de Ribes,
103-111

Quan van començar els primers bombardejos a la Trinitat Vella, per refugiar-se dels atacs aeris, els veïns van fer servir les instal·lacions subterrànies de la Casa de l'Aigua, estació elevadora que alçava i canalitzava l'aigua provinent de la mina de Montcada. El barri estava situat entre diversos objectius militars: les casernes d'artilleria de Sant Andreu, la Casa de l'Aigua i la línia ferroviària de Puigcerdà. Un dels primers bombardejos sobre el barri va tenir lloc el 25 de juliol del 1937, per sis o set avions vinguts des de la base de Mallorca. En aquests primers atacs aeris també es va fer servir com a refugi el Pont dels Tres Ulls, avui

dia colgat sota terra, des del qual s'accedia a la galeria subterrània que connectava la Casa de l'Aigua de la Trinitat Vella amb el pavelló de tractament d'aigües de l'actual Trinitat Nova. Més endavant, els veïns van mobilitzar-se per construir refugis més propers a les seves cases, ja que la Casa de l'Aigua quedava força apartada. A la Trinitat Vella es van construir uns 17 refugis durant la guerra.

26 ANTIGA FÀBRICA LA MAQUINISTA (GUERRA CIVIL)

Ferran Junoy, 1

Durant la Guerra Civil, moltes fàbriques de Sant Andreu es van reconvertir en indústries de material de guerra. Va ser el cas de La Maquinista Terrestre i Marítima, la Hispano-Suiza, els Tallers dels Ferrocarrils del Nord i la Fàbrica Nacional de Colorantes y Explosivos. Com totes les altres fàbriques, va ser col·lectivitzada i es va fer obligatòria la sindicació per poder treballar. L'any 1937, una de les naus de la factoria de Sant Andreu es va habilitar com a fàbrica d'artilleria. Es van fondre i mecanitzar granades, obusos, petites bombes d'aviació, càrregues de profunditat per a la marina i morters. Quan es van cridar les primeres lles de reservistes per anar al front, el personal altament qualificat, i difícilment substituïble, va ésser militaritzat en el seu lloc de treball, en considerar-se imprescindible. Els treballadors que van incorporar-se a l'exèrcit van ser substituïts, a les fàbriques, per les seves esposes. Fou la primera vegada que la indústria metal·lúrgica va contractar dones. El 4 de novembre de 1937, la Subsecretaria de Armamento va requisar diversos tallers metal·lúrgics, entre ells els de La Maquinista, per a incrementar la producció de material de guerra. En ser rebatejats amb lletres de l'alfabet, La Maquinista va passar a anomenar-se la "Fàbrica O".

27 FÀBRICA SANCHÍS (GUERRA CIVIL)

Passeig Enric Sanchís, 21

La fàbrica de productes químics Sanchís del Bon Pastor fou col·lectivitzada durant la Guerra Civil i reconvertida en indústria de material bèl·lic. Per aquest motiu, va ser un objectiu militar important de l'aviació feixista. L'any 1937, en un bombardeig contra la fàbrica, van morir una desena d'habitants de les veïnes Cases Barates.